

sport & recreation

Department:
Sport and Recreation South Africa
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**MANYUWALI YA MITLANGU NA VUHUNGASI AFRIKA DZONGA
(SRSA)hi ku landza xiyenge xa 14 xa Nawu wa Ntlakuso wa
Mfikelelo wa Mahungu, wa 2000 (Nawu wa N0. 2 wa 2000)**

NYIKIWILE MPFUMELELO HI

**NKUL A. MOEMI
MULAWURI-JENERALI
MITLANGU NA VUHUNGASI SA
SIKU:**

LESWI NGA ENDZENI

1. Mitirho ya Mitlangu na Vuhungasi Afrika Dzonga (SRSA)	3
1.1 Mbuyelo wa Swikongomelo leswikulukumba swa Matirhelo swa SRSA i	3
1.2 Tindhawu letikulukumba ta Matirhelo	3
1.3 Xitatimente xa Ntirho	4
1.4 Mikhuva	4
1.5 Xilogeni	5
1.6 Rimba ro Seketela	5
2. Xivumbeko xa SRSA	5
2.1 Vuyimelo	5
3. Vuxokoxoko bya vutihlanganisi bya Muofisiri wa Mahungu na Swandla swa Vaofisiri va Mahungu	6
3.1 Muofisiri wa Mahungu	6
3.2 Xandla xa Muofisiri wa Mahungu	6
3.3 Vuxokoxoko bya Vutihlangnisi hi ku Angarhela	7
4. Xiletelo xa Khomixini ya Timfanelo ta Ximunhu hi leswaku Nawu wu tirhisiwa ku yini	8
5. Mfikelelo eka Matsalwa	8
5.1 Nhlamuselo ya tinhlokomhaka leti SRSA yi khomaka matsalwa ya tona na Swiyenge swa matsalwa leswi khomiweke eka nhlokomhaka yin'wana na yin'wana	9
5.2 Mpaluxo wo Tinyiketela na matsalwa lawa ya nga kona hi ku olova	12
5.3 Maendlelo yo kombela	13
6. Vukorhokeri lebyi nga kona eka mfumo na leswi byi fikelerisiwaka xiswona (vukorhokeri)	14
6.1 Vukorhokeri	14
6.2 Leswi mfikelelo wa vukorhokeri wu kumisiwaka xiswona	15
7. Malulamiso lawa ya pfumelelaka ku nghenelela ka vanhu eka ku vumbiwa ka pholisi na matirhelo ya mitirho	15
7.1 Ku tivisa Pholisi na Milawu	16
8. Mindzulamiso leyi nga kona hi ku landza mitirho kumbe ku tsandzeka ku tirha	16

8.1 Maendlelo yo vika kumbe ku lulamisa	16
8.2 Yin'wana mindzulamiso yo seketela	17
8.3 Ntirho wo vika	18
9. Ku ngenisa swilo swintshwa eka manyuwali	18
10. Vukona bya manyuwali	18

1. MITIRHO YA MITLANGU NA VUHUNGASI AFRIKA DZONGA (SRSA)

Xikongomelo xa Mitlangu na Vuhungasi Afrika Dzonga i ku antswisa nkoka wa vutomi bya ma Afrika Dzonga hinkwawo hi ku tlakusa kuvakona eka mitlangu na vuhungasi etikweni, na hikwalaho ka kuvakona ka van'wamitlangu va Afrika Dzonga na swipanu eka swiendlelko swa mitlangu ya matiko ya le handle. Ntirho wa SRSA wu seketela Ndzawulo eka ku tirha ntirho wa ya yona wa mpfumelelo wa swa tipolitiki wo langutisisa nhluvukiso na mafambiselo ya mitlangu na vuhungasi eAfrika Dzonga.

1.1 Mbuyelo wa Swikongomelo leswikulukumba swa Matirhelo swa SRSA

a.

Xikongomelo xa matirhelo xa 1 **Vaakatiko va fikelela migingiriko ya mitlangu na vuhungasi**

Xikongomelo xa xitatimente Vaakatiko va fikelela migingiriko ya mitlangu na vuhungasi ku fikelela laha ku nga na ndlandlamuko wa lembe wa 5% eka ku ngenhisa xandla hi vaaki eka migingiriko ya mitlangu na vuhungasi eka migingiriko leyi hlawuriweke ku nga se fika 2019.

Swikongomelo swa Matirhelo Minongonoko ya migingiriko ya vuhungasi yi simekiwa Mikarhi yo ngenhisa xandla eka mitlangu yi nyikiwa eka vaakatiko. Minongonoko ya mitlangu ya Swikolo yi seketeriwa. Minongonoko yo hluvukisa mitlangu ya swifundzankulu yi seketeriwa. Mfikelelo wa switirhisiwa swa mitlangu na vuhungasi wu antswisiwa. Nseketelo wa xithekiniki na mafambiselo swi phakeriwa.

b.

Xikongomelo xa matirhelo xa 2 **Xiyenge xa mitlangu na vuhungasi xi cinciwa hi ndlela leyi ringaneleke**

Xikongomelo xa xitatimente 80% wa swikongomiso swa cinco wa tinhlengeletano ta NFs leti tekeriwaka enhlokweni ku nga se fika 2019.

Swikongomelo swa Matirhelo Minongonoko ya migingiriko ya vuhungasi yi simekiwa Mikarhi yo ngenhisa xandla eka mitlangu yi nyikiwa eka vaakatiko. Minongonoko ya mitlangu ya Swikolo yi seketeriwa. Minongonoko yo hluvukisa mitlangu ya swifundzankulu yi seketeriwa. Minongonoko ya cinco yi simekiwa no kambisisiwa. Mfikelelo eka mitlangu na vuhungasi wu antswisiwa. Nseketelo wa xithekiniki na mafambiselo swi phakeriwa.

c.

Xikongome lo xa matirhelo xa 3
Vatsutsumi va swipotso va fikelela ku humelela eka matiko ya le handle

Xikongome lo xa xitatimente
Vatsutsumi va swipotso na swipano va fikelela ku humelela eka swiendleko swa matiko ya le handle hikwalaho ka ku va va seketeriwa hi minghenelelo ya matirhelo ya le henhla. Ku humelela swi ringanerile ku va antwiso eka matirhelo ya le Afrika Dzonga eka swiendleko swo hlanganela; kumbe antwiso na/kumbe nhlayiso wo rhenkiwa eka misava hinkwayo eka tikhodi ta mitlangu leti hlawuriweke.

Swikongomelo swa Matirhelo
Vukorhokeri bya nseketelo wa xisayense lowu kondleteleriweke vatsutsumi va swipotso.

Swiendleko leswi nyikiweke mpfumelelo leswikulukumba swi seketeriwa.

Vuphumba bya Mitlangu byi tlakusiwa eAfrika Dzonga.

Mfikelelo eka xiyenge xa mitlangu na vuhungasi xi khensiwa.

d.

Xikongome lo xa matirhelo xa 4
Ku endla leswaku ku va na mintolovelo yo seketela mitlangu na vuhungasi

Xikongome lo xa xitatimente
Sisiteme leyi hlanganisiweke ya leswi endlaka leswaku swilo swi koteka (i.e.: switirhisiwa; minhlangano ya mitlangu; sisiteme ya akhademi; yindlu ya mitlangu; senthara ya mahungu ya mitlangu ; vuxaka lebyi pfunaka bya matiko ya le handle na swiponsara na vuhaxi leswi seketelaka mitlangu) swi fanele swi tumbuluxiwa na ku va swi tirha hi xitalo ku nga se fika 2019.

Swikongomelo swa Matirhelo
Minongonoko ya migingiriko ya vuhungasi yi simekiwa
Minongoko ya swifundzankulu yo hluvukisa mitlangu yi seketeriwile

Mafambiselo lamanene ya seketeriwile

Tihuvo ta mitlangu na vuhungasi ti seketeriwile

Vuxaka bya matirhelo ya matiko mambirhi byi fambiseka no tiyisiwa

Ku ngenisa xandla eka vuxaka nyingi swi fambisiwile

Mfikelelo eka mitlangu na vuhungasi swi antswisiwile.

Nseketelo wa xithekiniki na wa mafambiselo swi endliwa.

e.

Xikongome lo xa matirhelo xa 5
Mitlangu yi tirhisiwa tanihi xitirho xo seketela mfumo lowu faneleke na leswi nga eka xiyimo xo sungula swa misava hinkwayo

Xikongome lo xa xitatimente
Ndlanlamuko wa 5% ku nga se fika 2019 eka mitlangu leyi tekeriwaka enhlokweni hi vanhu va Afrika Dzonga tanihi leswi yi ngenisaka xiave eka ku aka rixaka.

Mitlangiu yi tirhisiwa tanihi xitirho xo ngenhisa xiave hi ndlela yo ringanela eka swilo swa mune leswi nga eka xiyimo xo sungula swa misava hinkwayo ku nga se fika 2019

Swikongomelo swa Matirhelo Nkunguhato lowu pfunaka, nkambisiso na mpimanyeto. Vutihlamuleri bya mfumo ehenhla ka ku ka ku nga tirhisiwi swidzidziharisi byi seketeriwa

f.

Xikongomelo xa matirhelo xa 6 **Nhlangano wa vuswikoti no tlhela wu pfuna**

Xikongomelo xa xitatimente Swikongomelo swa Matirhelo Ku simeka maendlelo ya le ndzeni ku tiyisisa leswaku SRSA yi kuma xiviko xo odita na mpimo wa MPAT wa 4 ku nga se hela 5 wa malembe.

Mitirho ya swa tipolitiki na ya nawu yi endliwa. Vuleteri bya matirhelo, mafambiselo ya matirhelo ya mavandla, nseketelo wa mafambiselo na vutihlamuleri bya mali swi endliwile. Mafambiselo ya vuswikoti, mafambiselo ya risiki na vulawuri swi hleriwile no antswisiwa.

Nkunguhato wa vuswikoti, nkambisiso na mpimanyeto.

Vukorhokeri bya vandla lebyi tshembhekeke na vuswikoti lebyi endliweke eka SRSA.

Ku landzelela swileriso swa matirhiselo ya mali, maendlelo yo xava na mafambiselo ya nhundzu swi tiyisisiwile.

Vutshamo bya le tihofisini byi fambisiwile kahle.

1.2 Tindhawu letikulukumba ta Matirhelo

Xikongomelo xa ndzawulo i ku makizimayiza mfikelelo, nhluvukiso na vukahle eka swiyenge hinkwaswo swa ku ngenhisa xiave eka mitlangu na vuhungasi ku tlakusa rihanyu lerinene ra miri, ku bohelela nkondletelo wa rixaka, ku aka rixaka, na nkoka wa vutomi bya ma Afrika dzonga hinkwavo. Ku endlela ku fikelela leswi, ndzawulo yi vumbiwile hi ku landza minongonoko leyi landzelaka ya ntlhanu:

Nongonoko wa 1: Mafambiselo

Ku fambisa Ndzawulo no nyika switirateji ku angarhela na nseketelo wa vukorhokeri bya mafambiselo.

Nongonoko wa 2: Tiko ra Migingiriko

Ku seketela swileriso swo ngenhisa xandla hi vunyingi eka mitlangu na vuhungasi.

Nongonoko wa 3: Tiko leri Hlulaka

Ku seketela ku hlulukisiwa ka vatsutsumi va xiyimo xa le henhla.

Nongonoko wa 4: Nseketelo wa Mitlangu

Ku hlulukisa no hlayisa sisiteme leyi hlanganisiweke ya nseketelo ku tlakusa ku dilivhariwa ka mitlangu na vuhungasi.

Nongonoko wa 5: Nseketelo wa Switirhisiwa

Ku lawula no fambisa vukona bya switirhisiwa swa mitlangu na vuhungasi.

1.3 Xitatimente xa Ntirho

Xivono na ntirho wa SRSA swi hi ndlela leyi landzelaka:

a) **Xivono:** Rixaka ra migingiriko na leri hlulaka.

b) **Ntirho:** Ku cinca ku dilivhariwa ka mitlangu na vuhungasi hi ku tiyisisa mfikelelo wo ringana, nhlulukiso na vukahle eka swiyenge hinkwaswo swo nghenisa xandla no lawula ku nghenisa xandla hi tlhelo ra swa ikhonomi leswi nga ta tumbuluxa vutomi byo antswa eka vanhu hinkwavo va Afrika Dzonga.

1.4 Mikhuva:

Ntirho wa SRSA wu tivisiwa hi mikhuva leyi landzelaka

Vutihlamuleri: Ku va na vutihlamuleri eka mitirho na swiboho.

Batho Pele: Ku Veka vanhu eka xiyimo xo sungula.

Ku tinyiketela: Ku tirha ku tlula leswi munhu a tholeriweke swona.

Vutumbuluxi: Ku kuma malulamiselolo ya swiphiso yo tumbuluxiwa.

Nhlangano: Ku endla leswi lulameke hambiloko hi nga ri eku languteriweni

Nka-vuciva: Laha hi vekaka swilo erivaleni eka minxianxiyo ya nkoka

Ku tirha hi vun'we: Ku endla swilo swo fana loko hi phakela vukorhokeri.

1.5 Xilogeni

“Swa Nkhinkhi wa Wena”

[Mitlangu na Vuhungasi Afrika Dzonga – Swa Nkhinkhi wa Wena]

1.6 Rimba ro seketela:

Rimba ro seketela ra Ndzawulo ri avanyisiwile hi vapfuniwa; vatirhisani ; vakhumbheki na vaphakeri va vukorhokeri. Hi ku komisa, vaseketeri va Ndzawulo va katsa Minhlangano ya Mitlangu leyi nyikiweke mpfumelelo na tin'wana tihuvo ta mitlangu na vuhungasi ta le makaya na le matikweni ya le handle, tihuvo ta mfumo ta SRSA: Xibakele xa Afrika Dzonga (BSA) na

Mavandla ya Afrika Dzonga ya Ntshunxeko wa Swidzidziharisi eka Mitlangu (SAIDS); Tihuvo ta Mitlangu ya Miganga; Minhlango leyi nga riki ya Mfumo(xik. SCORE, Sports Trust, Sports Heroes, Lovelife); SETAs; SAQUA; Mavandla ya Tidyondzo ta le Henhla(USSA); Tiakhademi ta Swifundzankulu; Xiyenge xa Phurayivhete; Rixaka ra Afrika Dzonga; Minhlango ya Matiko ya le Handle na ya Matikonkulu; Palamende; Tindzawulo ta Mfumo (Ta Rixaka na ta Swifundzankulu) vatirhi va SRSA; Switsutsumi; Mimfumo ya Matiko ya le Handle, NGOs na tihuvo ta mfumo ta le tlhelo; Tisenthara ta Matirhelo ya Xiyimo xa le Henhla; Swiponsara; Valawuri va le Makaya na Mediya.

2. XIVUMBeko XA SRSA

2.1 Vuyimelo

- Eka xiyenge xa swa tipolitiki, SRSA yi rhangeriwile hi Holobye, (Nkul Fikile Mbalula), na Xandla xa Holobye, (Nkul Gert C. Oosthuizen) loko hi tlhelo ra swa vufambisi, yi rhangeriwile hi Mulawuri-Jenerali, Nkul Alec Moemi. Nkul Moemi xandla xa vona i Moufisirinkulu wa Matirhelo ku nga (COO), Man Sumayya Khan.
- SRSA ya sweswi yi sungurile endzhaku ka ku hlangana ka Khomixini ya Mitlangu ya Afrika Dzonga na Ndzawulo ya Mitlangu na Vuhungasi. Loko eka xiyenge xa Swifundzankulu tindzawulo ta mitlangu na vuhungasi ti tlhela ti va na vutihlamuleri bya vutshila na mfuwo. Eka xiyenge xa rixaka, a hi mhaka yaleyo. SRSA na Ndzawulo ya Vutshila na Mfuwo i tihuvo ta mfumo to hambana leti yin'wana na yin'wana yi nga na tipholisi ta yona, swivumbeko swa mafambiselo, na vatirhi.
- Xivumbeko xa malulamiselo ya SRSA xi khavisiwile ehenhla ka swikongomelo swa yona swa matirhelo na tindhawu ta yona ta matirhelo. Xivumbeko xintshwa xi endlwile ku seketela kungu ra Mitlangu na Vuhungasi. Loko xivumbeko xi nyikiwile mpfumelelo, xi ta simekiwa hi swiyenge.
- Ehandle ka SRSA, ku na mavandla mambirhi lama rhipotaku eka Holobye wa Mitlangu na Vuhungasi eAfrika Dzonga, ku nga: Xibakele xa Afrika Dzonga(BSA) na Vandla ra Afrika Dzonga ra Ntshunxeko wa Swidzidziharisi eka Mitlangu (SAIDS).
- BSA yi tumbuluxiwile hi ku landza Nawu wa Xibakele wa Afrika Dzonga wa 2001, (Nawu wa N0. 11 wa 2001) ku lawula no fambisa xibakele kahle eka Riphabliki (Ku tlakusa xibakele na ku sirhelelea ku tsakela ka vabivaxibakele na vatirhi. Yi tekela enhlokweni swikombelo swa tilayisense ku suka eka vakhumheki hinkwavo eka xibakele xa xiphurofexini, tinyimpi

leti pfumeleriweke, ku simeka swinawana leswi nga fanela, no letela vabivaxibakele, vatlakusi, vatrhi va le xirhendzewutanini, vafambisi na valeteri).

- SAIDS yi tumbuluxiwile hi ku landza Nawu wa Mavandla ya Afrika Dzonga ya Ntshunxeko wa Swidzidziharisi eka Mitlangu wa 1997 (Nawu wa 14 wa 1997). Ntirho wa yona lowukulukumba i ku tlakusa vuvakona eka mitlangu, munhu a ntshunxekile ku suka eka ku tirhisa minchumu leyi arisiwaka ku tlakusa matirhelo, no dyondzisa van'wamitlangu maendlelo yo vavisa yo dzaha swidzidziharisi. Yi tlhela yi hunguta ku dzaha swidzidziharisi eka mitlangu; ku tiyisisa matlangelo ya kahle na vunene eka mitlangu, no sirhelela ntsako na rihanyu swa van'wamitlangu.
- Xivumbeko xa xifaniso xa SRSA xi khomanisiwile tanihi "Annexure" ya "A"

3. VUXOKOXOKO BYA VUTIHLANGANISI BYA MUOFISIRI WA MAHUNGU NA SWANDLA

3.1 Mulawuri-Jenerali wa SRSA, Nkul Alec Moemi, i Muofisiri wa Mahungu hi ku landza Nawu wo Tlakusa Mfikelelo wa Mahungu . Vuxokoxoko bya yena bya vutihlanganisi byi hi ndlela leyi landzelaka DG@srsa.gov.za, Tel (012) 304-5249.

3.2 Vanhu lava landzelaka va thoriwile ku va Swandla swa Vaofisiri wa Mahungu:

- a) Nkul Manase Makwela, Mulawuri: Nxaviso & Vuhlanganisi - manase@srsa.gov.za, Riq (012) 304-5017
- b) Nkul Paena Galane, Muofisiri wa Vuhlanganisi bya Mediya, paena@srsa.gov.za, Riq (012) 304-5255
- c) Man Sumayya Khan, Muofisirinkulu wa Matirhelo: SRSA, sumayya@srsa.gov.za, Riq (012) 304-5274
- d) Nkul Tsholofelo Lejaka, Mulawurinkulu: Vukorhokeri bya Vandla – tsholofelo@srsa.gov.za, Riq. (012) 304-5294
- e) Nkul Makoto Matlala, Muofisirinkulu wa swa Timali – makoto@srsa.gov.za, Riq. (012) 304-5166
- f) Dok Bernardus Van der Spuy, Mulawurinkulu Nseketelo wa Huvonkulu na Mafambiselo yo Pulana: – bernardus@srsa.gov.za, Riq. (012) 304-5146
- g) Prof Paul Singh, Mulawurinkulu: Nseketelo wa Tikhasimende, Ntirhisano, Mitlangu na Switirhisiwa, paul@srsa.gov.za, Riq (012) 304-5258
- h) Man Thokozile (Kelly) Mkhonto, Mulawuri: Mitlangu ya Miganga, – kelly@srsa.gov.za, Riq. (012) 304-5171
- i) Man Hajira Skaal, Mulawuri: Vukorhokeri bya Nseketelo wa Sayense, – hajira@srsa.gov.za, Riq. (012) 304-5163

- j) Nkul Daniel Mabulane, Mulawuri: Mafambiselo yo Thola & Nhluvukiso, danielm@srsa.gov.za, Riq. (012) 304 – 5224
- k) Nkul Retief Le Roux, Mulawuri: Vukorhokeri byo Pfuneta, retief@srsa.gov.za, Riq. (012) 304 - 5035
- l) Dok Ruth Mojalefa, Mulawuri Mafambiselo yo Pulana, Nkambisiso na Mpimanyiso, ruth@srsa.gov.za, Riq (012) 304-5019
- m) Nkul Masilo Maake, Mulawuri: Vuxaka bya le Mitirhweni, masilo@srsa.gov.za, Riq (012) 304-5152.

3.3 Mahungu hi ku Angarhela:

a) Kherefu ya poso:

Private Bag X896
 PRETORIA
 0001
 Riphabliki ra Afrika Dzonga

b) Kherefu ya xitaratas:

Regent Place Building
 66 Queen Street
 PRETORIA

(Kherefu leyi yi le xikarhi ka switarata swa Thabo Sehume na Lilian Ngoyi , na nyangwa yo nghena mimovha leyi nga ekhoneni ya switarata swa Thabo Sehume na Helen Joseph).

c) Fekisi: (012) 323-8440

d) Webusayiti: www.srsa.gov.za

e) Riqingho: (012) 304-5000

4. XILETELO XA KHOMIXINI YA TIMFANELO TA XIMUNHU YA AFRIKA DZONGA XA LESWAKU NAWU WU NGA TIRHISISIWA KU YINI

Xiletelo xa leswaku Nawu wa Ntlakuso wa Mfikelelo wa Mahungu wu nga tirhisisiwa ku yini wa 2000, xa kumeka eka Khomixini ya Afrika Dzonga ya Timfanelo ta Ximunhu. Swivutiso swi nga rhumeriwa eka:

Khomixini ya Afrika Dzonga ya Timfanelo ta Ximunhu: Xiyenge xa PAIA Ndzawulo ya Vulavisisi na Matsalwa

a) Kherefu ya poso:

Private Bag x2700

Houghton 2041

b) Riqingho: 011-484 8300

c) Fekisi: 011 484 1360

d) Webusayiti: www.sahrc.org.za

e) Imeyili: PAIA@sahrc.org.za

5. MFIKELELO EKA MATSALWA

5.1 NHLAMUSELO YA TINHLOKOMHAKA LETI SRSA YI KHOMAKA MATSALWA YA TONA NA SWIYENGE SWA MATSALWA LESWI KHOMIWEKE EKA NHLOKOMHAKA YIN'WANA NA YIN'WANA

Hi xikongomelo xo vevukisa xikombelo hi ku landza Nawu, nhlamuselo ya tinhlokomhaka leti SRSA yi khomaka matsawla ya tona na swiyenge swa matsalwa leswi khomiwaka eka nhlokomhaka yin'wana na yin'wana swi hi ndlela leyi landzelaka

5.1.1 VUKORHOKERI BYA VANDLA

a) Nxaviso & Vuhlanganisi:

Timhaka leti yelanaka na Tibuku ta le ndzeni na le handle to fana na mapapila ya mahungu, timegezini na Xiviko xa Lembe xa SRSA; Mimbulavulo na Mahungu ya nseketelo; swiviko swa mediya hi mitlangu na vuhungasi; na mahungu hi Swinavetiso swa Nxaviso (ku nga katsiwi swinavetisi leswi yelanaka no thola).

b) Thekinoloji ya Mahungu

Mahungu laya yelanaka na Switirhisiwa swa Thekinoloji ya Vuhlanganisi bya Mahungu [netiweke ya khomputara, vukona bya khomputara na switirhisiwa leswi yelanaka na sofwere], vukona bya Malulamiselo ya swiphiso swa Bindzu hi xivumbeko xa sisiteme ya khomputara, na Tipholisi.

b) Mafambiselo ya Timhaka to Thola na Nhluvukiso:

Timhaka leti yelanaka na minongonoko yo hlawuleka leyi kongomisiweke eka vatirhi; Pholisi yo Thola na Nkunguhato; Malulamiso ya Xivumbeko; Nhluvukiso wa Timhaka to Thola (ku katsa vuleteri); Mafambiselo ya Matirhelo; Ku thola vatirhi, no Fambisa Swiyimo swa Vukorhokeri bya vatirhi.

c) Vuxaka bya le Mitirhweni

Mahungu lawa ya yelanaka na Vuxaka bya le Mitirhweni bya vatirhi; Milandzu yo Tshinya; Minkanetano; Maxangu na Tipholisi.

e)Vukorhokeri bya Nawu

Mahungu lawa ya fambelanaka na vukorhokeri bya nawu hi mayelana na ku teka magoza ya nawu na switsundzuxo, milawu na tikontiraka, na tipholisi.

f) Vukorhokeri byo Pfuneta

Mahungu lawa ya yelanaka na Vukorhokeri bya Nhundzu (mafambiselo ya muako); Vukorhokeri byo Sirhelela; Nhlayiso hi ku Angarhela; Mphakelo wa switirho (vukorhokeri bya vutleketli; murhumiwa/muchayeri; vukorhokeri bya rhijisitara; na vukorhokeri bya vuamukelo/vukorhokeri lebyi nga na nkoka) na Tipholisi.

5.1.2 MAFAMBISELO YA TIMALI:

a) Mahungu lawa ya yelanaka na mafambiselo ya matirhiselo ya mali; Vuhlayisa tibuku; Mpimanyeto na ku Vika, ku fana na swiviko swa MTEF na switatimente swa Mali na Tipholisi.

b) Mahungu lawa ya yelanaka na Pholisi ya Mphakelo (nkunguhato na makumele) Mafambiselo ya Nhundzu; na Vulawuri bya Mphakelo. Hi ku olova, lawa i mahungu lawa ya yelanaka na ntsariso wa vaphakeri ; matsalwa yo bida; no humesiwa ka tinomboro ta tioda. Mahungu ya tlhela ya katsa Tipholisi ta Makumele; Rhijisitara ra Nhundzu ya Ndzawulo; matsalwa ya tithendara lawa ya kumiweke ku suka eka vaphakeri endzhaku ka loko thendara yi nyikiwile; na Tikontiraka na vaphakeri.

5.1.3 NSEKETELO WO PULANA

Mahungu lawa ya yelanaka na Mafambiselo yo Pulana, Nkambisiso na Mpimanyeto wa minongonoko ya SRSA, na swiviko swa mahungu ya matirhelo ya SRSA.

5.1.4 KU ODITA KA LE NDZENI

I mahungu lawa ya yelanaka na ku Odita ka le Ndzeni na mafambiselo ya risiki.

5.1.5 NDZAWULO

Mahungu lawa ya yelanaka na minongonoko ya vaaki ya ndzawulo, migingiriko ya mediya na tendzo leti tekiweke.

5.1.6 MAFAMBISELO

Mahungu hi mafambiselo ya swipano swa Mitirho, ku odita ka le ndzeni na mafambiselo ya risiki, na nseketelo wa vandla.

5.1.7 VUTSHAMO BYA LE TIHOFISINI

Mahungu lawa ya yelanaka na ku kuma tihofisi leti ringaneleke ta SRSA.

5.18 VUHUNGASI BYA MIGINGIRIKO

Mahungu lawa ya yelanaka na mapfhumba na minongonoko leyi tlakusaka vuvakona lebyi yisaka eka rihanyu lerinene ra nkarhi wo leha; Komiti yo Tsundzuxa Holobye hi swa Vuhungasi (MACRe) leyi pfunaka SRSA ku endla leswaku qhingha ra vuhungasi ri va ra xiviri; Mahungu hi tiphurojeke to fana na Kampa ya Vantshwa ya Rixaka, Sekele ya Vutomi, na “the Big Walk”.

5.19 MITLANGU YA MIGANGA

Mahungu hi swivumbeko swa titlilabu ta mitlangu na vuhungasi; tlangu lowu hundzuluxiweke; Nongonoko wa Rixaka wa Vatinyiketeri eka swa mitlangu ; Mitlangu ya Xintu; “the Takuma mascot; “bazi ra mitlangu”; Minongonoko ya Mitlangu yo Cinca Vanhu na Nhluvukiso; nongonoko wo antswisa mitlangu ya le matiko xikaya; Siku ra Andrew Mlangeni ra nhluvukiso wa golufu na Chaputara; Siku ra Nelson Mandela ra Mitlangu na Ndhavuko

5.1.10 MITLANGU YA SWIKOLO

Mahungu hi tiligi ta swikolo na Tinghwazi ta Rixaka ta Swikolo swa SA na “Shingo mascot” leyi nga eku tlakusiweni.

5.1.11NSEKETELO WA MITLANGU YA SWIFUNDZANKULU NA NHLANGANISO

Mahungu hi **Rimba ra Mpfuneto** wa DORA.

5.1.12 NSEKETELO WA SAYENSE

Mahungu hi nongonoko wa Holobye wa Basari ya Mitlangu; sisiteme ya akhademi; nkombiso wa titalenta; Nongonoko wa Nhluvukiso wa Tidyondzo ta le Henhla(PDP); Tikhomferense ta Mitlangu na Vuhungasi swa SA(SASReCON); nseketelo lowu nyikiweke Vandla ra Afrika Dzonga ra Ntshunxeko wa Swidzidziharisi eka Mitlangu(SAIDS); na “ThinkSportjournal”.

5.1.13 NSEKETELO WA SWIENDLEKO LESWIKULUKUMBA

Mahungu hi nseketelo wa mfumo lowu nyikiwaka swiendleko leswikulukumba leswi rhurheriwaka hi Afrika Dzonga.

5.1.14 MAENDLELO YO NYIKA MASAGWATA

Mahungu hi Masagwata ya Mitlangu; nongonoko wa “green jacket” wa Andrew Mlangeni; Nongonoko wa Xiyimo xa le Henhla wa Matirhelo ya swa Mitlangu; vatsutsumi va 100 lava nga na nkucetelo, vadzaberi, valawuri na vaofisiri va xithekiniki (tanihi leswi swi phurofayiriweke eka “Little Green Book”) na ndzavisiso na matsalwa ya matimu ya mitlangu etikweni.

5.1.15 VAPHAKERI VA VUKORHOKERI BYA MITLANGU NA VUHUNGASI

Rimba ra Mpfuneto wa Tihuvo ta Mitlangu leti Tekeriwaka enhlokweni na tihuvo leti yelanaka to nyika timali eka mitlangu na vuhungasi; mahungu hi minhlangano ya xiyimo xa le mahlweni eka mitlangu ya swikolo; minhlangano ku va yi kuma nseketelo wa le ndzeni hi lembe ro karhi; nseketelo lowu nyikiweke Ligi ya Rixaka ya Basikete Bolo (NBL); nseketelo wa mali na wa vandla eka Xibakele xa Afrika Dzonga(BSA), tanihi nchumu wa mfumo, na ncinco.

5.1.16 VUXAKA BYA MATIKO YA LE HANDLE

Qhingha ra vuxaka bya matiko ya le handle na mahungu ya cincano wa matiko mambirhi, minghenelelo ya matikonyingi na ku nghanisa xandla ka Afrika Dzonga eka Huvo ya Nhluvukiso wa Mitlangu ya Minhlangano ya Afrika ya Xifundza xa ntlhanu, leyi khale a ku ri Huvo ya le Henhla ya Mitlangu eAfrika (SCSA) Zoni ya ntsevu.

5.1.17 NKUNGUHATO WA SWITIRHISIWA SWA MITLANGU NA VUHUNGASI

Mahungu hi mayelana na ku tlakusiwa no ava switirhisiwa; nongonoko wa nhluvukiso wa golufu ya muganga wa Andrew Mlangeni; nhluvukiso na/kumbe ku pfluxa hi vuntshwa tiphaka ta vana to tlangela eka tona.

5.1.18 MAFAMBISELO YA SWITIRHISIWA SWA MITLANGU NA VUHUNGASI

Mahungu hi mayelana na mpfuno wa xithekiniki eka vulawuri bya le makaya na vakhumbheki van'wana lava faneleke ku tiyisisa ku landzelela swileriso swa mimpimo ya rixaka eka mavumbelo na mafambisele ya mitlangu na swiviko hi mahlayiselo na ku tirhisiwa ka Khapu ya FIFA ya Misava ya 2010.

5.2 MPALUXO WO TINYIKETELA NA MATSALWA LAWU YA NGA KONA HI KU OLOVA

5.2.1 Hi ku landza Xiyenge xa 15(2) xa Nawu lowu nga laha henhla, Holobye wa Mitlangu na Vuhungasi u nyikile xitiviso eka Gazete ya Mfumo Vholumu ya 582, Nomboro ya 37123, xa 13 N'wendzambahala 2013, xa nhlamuselo ya:

(a) Swiyenge swa matsalwa ya SRSA laya nga kona hi ku olova ku ri hava leswaku munhu u ta kombela mfikelelo eka wona hi ku landza Nawu lowu, swiyenge leswi nga kona swi katsa-

(i) ku va ya kamberiya hi ku landza nawu ku nga ri Nawu lowu;

(ii) ku suka eka huvo ku ri hava tihakelo/mahala; na leswaku

(b) Mfikelelo eka matsalwa yalawo wu kumisiwa ku yini.

Nxaxamelo wa Matsalwa wu vekiwile eka webusayiti ya SRSA, www.srsa.gov.za

5.2.2 Swi fanele swi tiviwa leswaku matsalwa lawu ya nga tumbuluka ku suka eka Tihuvo ta Mfumo leti vikaka eka Holobye; Minhlangano; na Tindzawulo ta Swifundzhankulu leti nga na vutihlamuleri bya swa mitlangu na vuhungasi ya kumeka ku suka eka minhlangano/mavandla yalawo ku nga ri SRSA. Hambiswiritano, eka xiyimo laha matsalwa yalawo ya nga katsiwa eka tsalwa ra SRSA leri nga endliwa ra mfumo, mahungu hi mayelana na matsalwa yalawo ya ta va kona hi xivumbeko xa tsalwa ra xiviko ra SRSA. Hi ku ngetelela, swibukwana swi kumeka hi ku olova eka Vulawuri: Nxaviso & Vuhlanganisi eka Man. Terisa Grobler, eka tersia@srsa.gov.za, kumbe Riq. (012) 304-5016. Vuxokoxoko byo yisa emahlweni hi matsalwa lawu ya

kumekaka hi ku olova bya kumeka eka Xiyenge xa 15 xa Nxaxamelo wa Matsalwa lama nga kombisiwa laha henhla.

5.3 MAENDLELO YO KOMBELA

5.3.1 Xana xikombelo xi nyikiwa kumbe ku ariwa loko swi te yini:

Mukomberi u fanele a nyikiwa mfikelelo eka tsalwa ra huvo ya mfumo loko mukomberi a fikelela leswi landzelaka—

- a) Loko mukomberi a fikelela swilaveko hinkwaswo swa maendlelo ya Nawu mayelana na xikombelo xa mfikelelo eka tsalwa rero; naswona
- b) Mfikelelo eka tsalwa rero a wu arisiwi hi swivangelo swihi na swihi swo arisa leswi nga vuriwa eka Nawu.

5.3.2 Xana munhu u komberisa ku yini ku fikelela tsalwa:

- a) Mukomberi u fanele a tirhisa fomo (Fomo ya A) leyi nga hangalasiwa eka Gazete ya Mfumo (Xitiviso xa Mfumo xa R187 xa 15 Nyenyenyani 2002).
- b) Mukomberi u fanele a tlhela a kombisa loko mukomberi a lava khopi ya tsalwa kumbe loko mukomberi a lava ku ta hi yexe a ta langutisa tsalwa etihofisini ta huvo ya mfumo (SRSA).Hi tlhelo rin'wana, loko tsalwa ri nga ri tsalwa ra phepha, ri nga langutisiwa eka fomo leyi nga komberiswa, laha swi nga fanela.
- c) Loko munhu a kombela mfikelelo hi xivumbeko xo karhi (xik. Khopi ya phepha, khopi ya xitironiki, kumbe swin'wana) mukomberi u fanele a kuma mfikelelo hi xivumbeko xexo; handle ka loko ku endla sweswo swi nga kavanyeta hi ndlela yo ka yi nga ri kahle mafambiselo ya huvo ya mfumo leyi khumbhekaka (SRSA), kumbe ku onha tsalwa, kumbe ku tshova mpfumelelo wa ntsariso lowu n'winyi wa wona ku nga riki mfumo. Loko hi swivangelo swo karhi mfikelelo wu nga nyikiwi hi xivumbeko lexi lavekaka kambe hi xivumbeko xin'wana,, kutani hakelo yi fanele yi khakhuleyitiwa hi ndlela leyi mukomberi a nga sungula ku kombela hi yona.
- d)Loko, hi ku ngetelela, eka nhlamulo leyi nga tsariwa eka xikombelo xa vona xa tsalwa, mukomberi a lava ku tivisiwa hi xiboho hi tindlela tin'wana, xik. Riqingho, leswi swi fanele swi kombisiwa.
- e)Loko mukomberi a kombela mahungu ematshan'weni ya munhu un'wana, xiyimo lexi xikombelo xi endliwaka hi xona xi fanele xi kombisiwa.

f) Loko mukomberi a nga koti ku tsala no hlanya, kumbe a ri na vutsoniwa, kutani xikombelo xa tsalwa xi nga endliwa hi nomu. Muofisiri wa mahungu u fanele a tata fomo ematshan'weni ya mukomberi yaloye kutani a n'wi nyika khopi ya fomo leyi tatiweke.

5.3.3 Tihakelo leti hakeriwaka

Ku na tinxaka timbirhi ta tihakelo leti lavekaka ku hakeriwa hi ku landza Nawu lowu, ku nga; hakelo yo kombela na hakelo ya mfikelelo (ku va u tivisiwa hi xiboho mayelana na ku nyikiwa ka mfikelelo).

- a) Mukomberi loyi a lavaka mfikelelo eka tsalwa leri nga na mahungu ya vuxokoxoko bya munhu a nga laveki ku hakela hakelo ya xikombelo. Mukomberi un'wana na un'wana u fanele a hakela hakela yo kombela ya R35 (leyi hakeriwaka eka tihuvo ta mfumo).
- b) Muofisiri wa Mahungu u fanele a tivisa mukomberi (ku nga ri mukomberi loyi a kombelaka matsalwa lawa ya nga na vuxokoxoko bya munhu) hi xitiviso, lexi lavaka mukomberi ku hakela tihakelo leti nga hlamuseriwa ta xikombelo (loko tiri kona) na ku diposita (loko yiri kona) ku nga se purososiwa xikombelo ku ya emahlweni.
- c) Mukomberi a nga endla xivilelo xa le ndzeni, laha swi nga fanela, kumbe xikombelo xo ya ekhoto ehenhla ka thenda kumbe hakelo ya tihakelo ta xikombelo.
- d) Endzhaku ka loko Muofisiri wa Mahungu a endlile xiboho hi xikombelo, mukomberi u fanele a tivisiwa hi xoboho xexo hi ndlela leyi mukomberi a laveke ku tivisiwa hi yona.
- e) Loko xikombelo xi nyikiwile tihakelo to yisa emahlweni ta mfikelelo ti fanele ti hakeriwa ta ku humesa na ku lava na ku lulamisa eka nkarhi wun'wana na wun'wana lowu ti laviwaka hi xitalo eka tiawara leti nga lerisiwa ku lava na ku lulamisa tsalwa leswaku ri paluxiwa.
- f) Mfikelelo eka tsalwa wu ta yimisiwa ku kondza loko mukomberi a hakela tihakelo leti nga fanela.
- g) Hakelo leyi hakeriwaka yi ri yoxe (loko yi ri kona) ku kota ku fikelela tsalwa leyi katsiweke eka xivulwana xa 4 xa xitiviso ku ya hi xiyenge xa 15 (2) xa Nawu, i hakelo yo humesa leyi hlamuseriweke..

6. VUKORHOKERI LEBYI NGA KONA EKA MFUMO NA LESWI BYI FIKELERISIWAKA XISWONA

6.1 Vukorhokeri

Vukorhokeri bya Ndzawulo byi leka nchumu wa 5.1 wa Manyuwali leyi

- a) Tikhasimende ta SRSA ti na nhlango hi ku kongomisa na Ndzawulo. Hambiswiritano, i swa nkoka leswaku Tindzawulo leti nga na vutihlamuleri bya mitlangu na vuhungasi eka xiyenge xa swifundzhankulu ku tihlanganisiwa na vona eka swivutiso swo kongomisa swa swifundzhankulu na vukorhokeri. Tindzawulo leti ta swifundzhankulu ti tirha swin'we na hi ndlela ya ntirhisano na SRSA.
- b) Vukorhokeri bya SRSA byo fana na kuvakona hi vuningi eka mitlangu eka xiyenge xa vaaki na le xikolweni; nhluvukiso na ku nyika switirhisiwa swa titlilabu ta mitlangu; na vukona bya switsundzuxo swa xithekiniki eka vukona bya switirhisiwa swa mitlangu na vuhungasi swi nga fikeleriwa hikwalaho ka Tindzawulo ta swifundzhankulu leti nga na vutihlamuleri bya swa mitlangu na vuhungasi. Swi fanele swi vuriwa leswaku vukona bya switirhisiwa hi byoxe, i vutihlamuleri bya timasipala. SRSA yi ngenisa xiave eka nongonoko lowu hikwalaho ka Mpfuneto wa switirhisiwa swa Timhasipala lowu wu fambisiwaka hi timhasipala hi toxo
- c) Hambiswiritano, mahungu man'wana hi SRSA, xikombiso, swikumiwa swa yona swo fana na swiviko na tibuku tin'wana, swi nga kumiwa ku suka eka Vulawurinkulu bya Nxavisio & Vuhlanganisi hikwalaho ka vatirhi lava xaxametiweke ehansi ka nchumu wa '6.2' laha hansi. Vanhu va tlhela va va na mfikelelo eka webusayiti ya SRSA, www.srsa.gov.za.

6.2 Hi kumisa ku yini mfikelelo wa vukorhokeri

Tikhasimende ta SRSA ti nga kuma mfikelelo wa vukorhokeri bya yona hi ku endla swikombelo eka:

6.2.1 Mulawuri-Jenerali: Mitlangu na Vuhungasi Afrika Dzonga

a) Kherefu ya poso:

**Private Bag X 896
PRETORIA, 0001**

Riphabliki ra Afrika Dzonga

b) Kherefu ya xitarata:

Ndhawu ya Regent
66 Queen Street
PRETORIA

(Laha hi le xikarhi ka switarata swa Thabo Sehume na Lilian Ngoyi , na nyangwa wo nghena mimovha ekhoneneni ya switarata swa Thabo Sehume na Helen Joseph)

6.2.2 Swivutiso hi ku angarhela, u nga fonela “switchboard” eka (012) 304-5000; kumbe u tihlanganisa na Tersia eka:

a) Riqingho: (012) 304-5016

b) Imeyili: tersia@srsa.gov.za

c) Fekisi: (012) 323-7872

d) Webusayiti: www.srsa.gov.za

7. MALULAMISELO YO PFUMELELA KU NGHENELELA KA VANHU EKA KU VUMBIWA KA PHOLISI NA MATIRHELO YA MITIRHO

7.1 Ku tivisa pholisi na Milawu

- a) Hikwalaho ka minongonoko ya yona ya vuvakona hi vunyingi , SRSA yi tirhisana hi ku kongomisa na vaaki ku endlela leswaku va kota ku nyika swivilelo swa vona na mavonelo ya vona hi leswaku mitlangu na vuhungasi eAfrika Dzonga va lava swi fambisisiwa ku yini. Swingheniso swa vona swi tivisa hi ndlela leyi Ndzawulo yi vumbaka tipholisi ta yona ha kona.
- b) Nongonoko wa vuvakona hi vunyingi wu kongomisiwile eka ku khutaza ma Afrika Dzonga vo tala ku nghenisa xandla nkarhi na nkarhi eka migingiriko ya mitlangu na vuhungasi eswikolweni na/kumbe eka xiyenge xa miganga.
- c) Ndzawulo yi tlhela yi va na layini yo kongomisa eka Minhlango na minhlango yin'wana ya mitlangu, tihuvo ta ndzavisiso wa mitlangu, na mavandla ya tidyondzo ta le henhla, lava swingheniso swa vona swi tekeriwaka enhlokweni loko ku endliwa pholisi.
- d) Hi ku tirhisana na Komiti ya Xiphotifoliyo ya Mitlangu na Vuhungasi, Ndzawulo yi tlhela yi tirhisana hi ku kongomisa na vaaki ku yingisela mavonelo ya vona eka mpfampfarhuto wa nawu.

- e) Holobye na Xandla xa Holobye va tlhela va ngenisa xandla eka minongonoko ya vaaki na Minongonoko yo Ngenelerisa Vaaki.
- f) Vatinyiketeri & Vadyondzelamitirho lava ngenisaka xandla eka minongonoko ya SRSA va nyika swingheniso eka minongonoko na tipholisi hikwalaho ka tinhlengeletano na swiviko. .
- g) Mintshamo na tiwekixopo
- h) Hambileswi manghenelo eka tiforamu tin'wana ya nga hikwalaho ka swirhambo ntsena, vanhu va nga ngenela no endla vuyimeri eka mintshamo ya SRSA na tiwekixopo.

8. MINDZULAMISO LEYI NGA KONA HI KU LANDZA MITIRHO KUMBE KU TSANDZEKA KU TIRHA

Maendlelo lawa ya landzelaka ya kona eka vanhu ku va va vika kumbe ku lulamisa mhaka leyi vuriweke ya mitirho ya ximfumo yo ka yi nga ri kahle, kumbe leyi nga riki enawini kumbe ku rivala hi SRSA kumbe un'wana wa vatirhi va yona.

8.1 Maendlelo yo vika kumbe yo lulamisa

- a) Mindzulamiso hi ku landza mitirho kumbe ku tsandzeka ku tirha hi ku landza Nawu wa Ntlakuso wa Mfikelelo wa Mahungu: Vulawuri bya le ndzeni byo aphila bya swikongomelo swa Nawu lowu i Holobye wa Mitlangu na Vuhungasi (swiyenge swa 74-77). Endzhaku ka ku heta ndzulamiso wale ndzeni wo aphila, xikombelo xi nga endliwa na khoto (swiyenge swa 78-82).
- b) Mutirhi wa mfumo a nga endla xirilo kumbe xivilelo leswaku xi lavisisiwa hi Khomixini ya Vatirhela Mfumo mayelana na ntirho wa mutirhi kumbe ku tshika (xiyenge xa 35 xa Nawu wa Vutirhela Mfumo, wa 1994).Milawu eka leswaku xivilelo xexo xi endliwa njhani /swirilo swi hangalasiwile eka Gazete ya Mfumo 23635 ya 19 Mawuwani 2002.
- c) Munhu a nga tirhisa mindzulamiso ya vatirhi mayelana na mitirho ya ximfumo kumbe ku tshika loku yelanaka na ntumbuluko wo tirha, ku nga minkanetano ya timfanelo (Nawu wa Vutirhelamfumo, wa 1994, na Nawu wa Vuxaka bya le Mitirhweni, wa 1995);
- d) Munhu a nga endla xivilelo na mukamberi wa vatirhi mayelana na ku endla leswi nga pfumeleriwiki hi Nawu wa Swiyimo swa Matholele, 1997 (Nawu wa N0. 75 wa 1997- xiyenge xa 78(1)(a)). Kumbe Nawu wa Ndingano wa Matholele, wa 1998 (Nawu wa 55 wa 1998- xiyenge xa 34(e)).

- e) Munhu a nga endla xivilelo na Musirhelela Vaakatiko mayelana na ku ehleketeleriwa ko ka ku nga ri enawini kumbe ntirho wo ka wu nga ri kahle wa ximfumo kumbe ku tshika (Nawu wa Vumbiwa bya Musirheleri wa Vaakatiko, wa 1994 (Nawu wa N0. 23 wa 1994)).
- f) Munhu a nga endla xivilelo na Khomixini ya Afrika Dzonga ya Timfanelo ta Ximunhu mayelana na ntirho wa ximfumo kumbe ku tshika leswi ehleketeleriwaka ku va ku ri ku onha ka kumbe ku chavisa eka mfanelo yihi na yihi (Nawu wa Khomixini ya Timfanelo ta Ximunhu, wa 1994 (Nawu wa N0. 54 wa 1994)).
- g) Ku endlela ku sirheleriwa eka ku vavisiwa hikwalaho ka mpaluxo lowu nga mayelana na mahanyelo lawa ya nga riki enawini kumbe yo ka ya nga ri kahle hi muthori kumbe mutirhi-kulobye, munhu loyi ku vuriwaka yena a nga landzelela maendlelo yo paluxa eka Nawu wo Sirhelela leswi Paluxiweke wa 2000. (Nawu wa N0. 26 wa 2000).
- h) Ku tirhisiwa ka mindzulamiso yin'wana ya nawu ku fana na ku vekiwa ka timhaka ku va ti pfluxetiwa hi swa vululami bya mintirho ya mafambiselo hi ku landza Nawu wa Ntlakuso wa Mafambiselo ya Vululami wa 2000 (Nawu wa N0. 3 wa 2000)

8.2 Yin'wana mindzulamiso yo seketela

- 8.2.1 Munhu a nga kombela swivangelo swa mintirho ya mafambiselo hi ku landza Nawu wa Ntlakuso wa Mafambiselo ya Vululami, wa 2000 (xiyenge xa 5).
- 8.2.2 Munhu wihi na wihi a nga kombela mfikelelo eka matsalwa ya ndzawulo ya mfumo kumbe huvo yin'wana ya mfumo hi ku landza Nawu wa Ntlakuso wa Mfikelelo wa Mahungu, wa 2000 (xiyenge xa 11).

8.3 Ntirho wo vika

- 8.3.1 Mutirhela mfumo, eka mintirho ya yena ya ximfumo, wa boheleriwa hi ku landza Khodi ya Matikhomelo ya vatirhela mfumo ku vika vuxisi, manyala, ku thola maxaka, mafambiselo yo ka ya nga ri kahle na ntirho wun'wana na wun'wana lowu endlaka xidyoho kumbe lowu wu onhaka eka ku tsakela ka vanhu eka valawuri lava faneleke. Mutirhi, loyi a tsandzekaka ku landzelela leswi, u na nandzu wa mahanyelo yo ka ya nga ri kahle. (Xinawana xa B3 na C4, 10 xa ndzimana ya 2 xa Swinawana Swa Vutirhelamfumo, swa 2001).
- 8.3.2 Vutihlamuleri bya muthori un'wana na un'wana na mutirhi ku paluxa timhaka ta vugevenga na mahanyelo yan'wana na yan'wana yo ka ya nga

amukeleki entirhweni swi tlhela swi seketela Nawu wo Sirhelela leswi Paluxiweke, wa 2000 (Nghenelo).

9. KU NGHENISA SWILO SWINTSHWA EKA MANYUWALI NA XITIVISO HI KU LANDZA XIYENGE XA 15 XA NAWU

9.1 SRSA yi ta, loko swi laveka, nghenisa swilo swintshwa no hangalasa manyuwali wa yona leyi vuriweke eka xiyengetsongo xa (1) xa Xiyenge xa 14, hi mikarhi leyi nga hundziki lembe.

9.2 Hi ku ya hi Nawu, nhlamuselo yin'wana na yin'wana ku ya hi xiyenge xa 15(1) yi ta hangalasiwa kumbe ku pfuxetiwa (laha swi kotekaka), hi xitiviso eka Gazete, hi nkarhi lowu nga riki ehansi ka kan'we lembe rin'wana na rin'wana. Xibukwana/mpfuxeto lowu ku ta va hakelo ya SRSA.

9.3 Muofisiri wa Mahungu a nga sula xiphemu xihi na xihi xa tsalwa lexi hlamuseriweke eka xiyenge xa 15(1) (a) xa Nawu, lexi loko ku komberiwa mfikelelo, xi nga arisiwaka ku ya hi Nawu.

9.4 Hi ku ya hi xiyenge xa 15(5) xa Nawu, leswi nyikiwaka hi xiyenge xa 11 (Mfanelo yo fikelela matsalwa ya tihuvo ta mfumo) na swin'wana leswi nyikiwaka eka Nawu lowu leswi fambelanaka na xiyenge lexo hetelela, a swi tirhi eka xiyenge xihi na xihi xa matsalwa lexi katsiweke eka xitiviso ku ya hi xiyenge xa 15(2) xa Nawu.

10. VUKONA BYA MANYUWALI

Manyuwali leyi hi ku landza Xinawana xa 4 (a) xa Swinawana mayelana na Ntlakuso wa Mfikelelo wa Mahungu (GN No. 1244 swa 22 Ndzati 2003) yi ta hangalasiwa ehansi ka xiyenge xa 92 kumbe Nawu, no endliwa leswaku yi va kona hi tindzimi tinharhu ta ximfumo hi ndlela leyi landzelaka:

- a) Yi yisiwile eka Khomixini ya Timfanelo ta Ximunhu ya Afrika Dzonga
- b) yi ta vekiwa eka hofisi yin'wana na yin'wana ya SRSA loko SRSA yi kuma vutshamo eka muako wo hundza hofisi yin'we; na le ka vuamukelo bya tihofisi ta muako wa sweswi wa SRSA (Ndhawu ya Regent); na ku poseriwa eka webusayiti ya SRSA, www.srsa.gov.za. Manyuwali yi ta tlhela yi rhumeriwa eka mavandla ya mfumo laya vikaka eka Holobye wa Mitlangu na Vuhungasi

Mitlangu & Vuhungasi Afrika Dzonga – Swa Nkhinkhi wa Wena